

vážný směr sociologické práce v přestavbě, musí být prohlouben a kdy se stává nutností partnerství sociologie s ostatními vědami. Je to trend, který již dříve naznačovalo například průmyslové inženýrství. V něm však šlo spíše o vnější integraci poznatků různých vědních oborů při práci na technických a organizačních projektech, eventuálně při racionalizaci výrobních a pracovních procesů. Dnes a v budoucnu však bude kladen důraz na hledání a respektování vnitřních sociálních stránek výroby, techniky a ekonomiky na jedné straně a výrobního, technického, ekonomického a organizačního základu sociologických jevů a procesů ve výrobně ekonomických systémech na straně druhé. Všechna technická, technologická a organizační řešení v sobě nesou sociální momenty, které je možno z těchto řešení extrapolovat a nežádoucím z nich zabraňovat. To znamená nečekat, co technický vývoj živelně vnese do výrobně ekonomického systému, ale tento proces cílově usměrňovat a uvolněné sociální síly zpětně vnést do rozvoje výrobně ekonomických systémů.

Ekonomická a právní samostatnost státních podniků, přechod k samofinancování a k budování chozrasčotních vazeb, které učiní toto samofinancování možným a přehledným, zdůraznění požadavků efektivnosti a rentability podniků, staví před sociologii úkol studovat sociální souvislosti všech fází reprodukčního procesu — od výroby až po směnu a realizaci výrobků. To je ohromné pole pro poznávací činnost sociologie, která se zabývá ekonomickými systémy. Před čtvrtstoletím napsal americký sociolog N. J. Smelser, že „ekonomické chování je vždy vloženo do sociálního kontextu“ a před nedávnem sovětská socioložka T. J. Zaslavská naznačila bohatou problematiku ekonomické sociologie (Smelser, N. J.: *Reading on Economic Sociology*. New Jersey 1965; Zaslavská, T. J.: *Ekonomika cez prizmu sociológii*. Sociológia 1987, č. 5.). Těchto podnětů je třeba plně využít.

Při tvůrčích diskusích sociologů, kteří se zabývají aplikacemi v ekonomické sféře, by zjevně bylo užitečné ujasnit program rozvoje této sociologie na příští léta a síly sociologů vhodně sjednocovat. Jednou z organizačních základů pro to mohou být složky Československé sociologické společnosti. Přišla doba, kdy již nestačí osvěta, kdy je třeba řešit a tvořit a nové poznatky v řídicí sféře popularizovat a spolu se všemi členy pracovních kolektivů je prakticky uskutečňovat.

Prof. PhDr. Vladimír Čech, CSc.
Vysoká škola strojní a elektrotechnická, Plzeň

K možnostem nové renesance společenskořídicího myšlení a chování sociálního subjektu

(Čtyři konceptuální náměty ze sociologické platformy)

Společenské řízení jako svébytná třída lidských činností a prostředků (nástrojů a postupů) a s nimi spjatých sociálních vztahů představuje obecně značný a nezastupitelný *dynamický potenciál vývoje společnosti*. Tak jako sám společenský vývoj, tak také i pohyb jemu imanentního sebeřídicího subsystému slučuje v sobě vždy potenciální i realizované prvky progresu, stagnace i regrese. Ve fázích prudkých kvalitativních zvrátů (a v jejich blízkém okolí) ve vývoji lidské společnosti vystupují vždy jaksi více na povrch, zřejměji, se zvláštní naléhavostí právě charakter a účinnost fungování společenského sebeřídicího subsystému. A dodejme, včasné připravenosti, zralosti, schopnosti subjektu sociálních procesů vyvolávat, usnadňovat, zvládat proces nastolování nové, žádoucí, vyšší kvality společenského pohybu. Platí-li to obecně, pak tím pádněji to potvrzuje historická zkušenost sociálních revolucí, otevírajících

lidstvu vstup do epochy komunismu. Tehdy se velmi náročně prověřuje vytvořená společenská sebeřídící kultura na jedné straně a umocňuje na straně druhé potřeba jejího rozvíjení, v míře a úrovni vyšší, než vyžaduje jen zvládání bezprostředních úkolů. I v tom je řídicí sféra tak zřetelně příbuzná se sférou vědy a v mnohém s ní přímo splývá.

Potřeba a snaha zajistit dosažení nové, vyšší, skutečně socialistické kvality života lidské společnosti vůbec a konkrétně naší československé společnosti v současném období přípravy a provádění tzv. přestavby a zároveň již s ohledem na poměrně historický blízký vstup do nového tisíciletí, akcentují s mimořádnou naléhavostí *požadavek utváření systému řízení společenského rozvoje v plně adekvátní kvalitě*.

Úplné modelové, byť jen značně synoptické a simulační řešení současných i perspektivních problémů sociálního vývoje a jeho řízení je stěží zvládnutelným gigantickým úkolem. Dále naznačené *vybrané společenskořídící konceptuální přístupy a podněty* nejsou proto míněny ani jako pokusy o scénáře vývoje, ani jako recepty na sotvakdy jednoznačné a jednoduché řešení perspektivních (mnohdy i staronových) společenskořídících vývojových problémů. Jde spíše o určité impulsy k hlubší postupné identifikaci některých z takovýchto významných jevů, zkoumání jejich zákonitostí, zacílené na *zlepšování sebeřídících schopností sociálního subjektu*, s ohledem na rostoucí složitost a náročnost jak již dnešního, tak zejména budoucího vývoje.

Mezi plejádou významných společenskořídících fenoménů se prosazuje do popředí pozornosti odborníků i širší veřejnosti problematika (1) *řízení v nestandardních situacích*. Společnost se ve svém vývoji dostává zákonitě také do různých kritických stavů či situací, které musí zvládat k zajištění svého prostého přežití. Nejen to! Může je však dokonce i záměrně využívat, „určit“ tak, aby sloužily ke zdokonalení, ke zvýšení kvality, ke změnám charakteru svého budoucího vývoje. Typologické rozlišení nestandardních stavů či situací společnosti, sociálního subjektu v jednotě s jeho určujícím prostředím, podstatným okolím, provedené například podle původcovských faktorů, tj. naturogenních, technogenních, sociogenních, je nutno chápat jako předpoklad k pochopení vzájemného přirozeného interakčního propojení jednotlivých těchto základních příčinných shluků, které z nich vždy nakonec vytváří svébytné konkrétní komplexní jevy. Shodným přístupem lze odhalit zákonitosti utváření obsahu těchto jevů a jemu adekvátních forem řízení procesu vývoje společnosti, cest ke zvyšování kvality a účinnosti *společenské říditelnosti přirodně historických procesů ve stavech a situacích, které obecně označujeme jako nestandardní, kritické, krizové, extrémní, nebezpečné, neočekávané nebo obtížné předvidatelné, překvapivé, chaotické, mimořádné atp.* Zlepšování poznání těchto zákonitostí nejprve vede k jejich uvědomělejšímu respektování, zvládání průběhu a následků, k prospěšné prevenci a postupně i k jejich účinnějšímu komplexnímu cílevědomému řídicímu zvládání sociálním subjektem v jeho prospěch. Zvláštní pozornost si zaslouží možnosti cílevědomého, plánovitého využívání vzniku a zániku, střídání dialektické dvojice „chaos — řád“, které nalézáme pod povrchem sociálních procesů jako zákonitý, nutný průvodní jev, základ všech kvalitativních změn vysokého, radikálního až revolučního řádu. Moderní lidská společnost potřebuje v tomto smyslu výzkum, vývoj a projektování společenského řízení, respektující tyto zákonitosti, a to v bohatství forem odpovídajících jeho předmětu a obsahu.

Růst axiologického významu svobodné, tvořivé, smysluplné, společensky užitečné a efektivní práce, přinášející uspokojení pracovníkovi a prospěch celé společnosti, je spojen s růstem schopnosti a možnosti člověka rozhodovat o nasazení své pracovní síly v kontextu rozvíjející se, stále komplikovanější dělby

společenské práce, její kvality a efektivnosti. *Jedním z kardinálních momentů společenského řízení, jeho kvality, je jeho schopnost harmonicky usměrňovat vývoj sociálně pracovní mobility.* Působení historicky potvrzené obecné zákonitosti: čím vyšší je úroveň společnosti, tím vyšší je její mobilita, je umocňováno silicím působením informačně komunikačního faktoru na kvalitu sociálně pracovní mobility. Je tomu tak v ohledu obsahovém (rostoucí složitost, až odcizení komplikované společenské dělby práce, její slabá a nevyrovnaná průhlednost pro jednotlivce, sociální skupiny i větší pospolitosti, značně rozlehlé prostorové rozložení osob, jejich vztahů a potenciálních i skutečných pracovišť i bydlišť, složitost a dlouhodobost přípravy na povolání a její stále dosti silně neurčitý vztah ke skutečnému obsahu zaměstnání, rekvalifikační potřeby atd.) i pokud jde o možnosti, které přináší prudký rozvoj informačně komunikační technologie.

(2) *Informačně komunikační facilitace sociálně pracovní mobility*, překonávání informačně komunikačních bariér mezi pracovníky a institucemi, mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, jeví se proto jako jedna z dosud nedostatečně využitých možností jak na celospolečenské, tak i na individuální a skupinové úrovni efektivněji a celkově sociálně kvalitněji, kulturněji ovládat sociálně pracovní mobilitu, podněcovat a usměrňovat pracovní sílu k přiměřenému pohybu. O prohlubované poznání zákonitostí sociálně pracovní mobility, o zájem samotných pracujících a dalších s nimi těsně spjatých osob a společenských institucí (odborové organizace, orgány podnikového řízení, státní a územně správní instituce, pedagogické a poradenské organizace atd., a v neposlední řadě o nejmodernější telematickou technologii se opírá právě koncept sociálního projektu speciální, důsledně socialistické, informačně poradenské pracovní agentury, kterou přirozeně situuji do proponovaného (v programu přestavby hospodářského systému a demokratizace společnosti) nového politicko-sociálního a ekonomického prostředí. Úhrnný efekt působení takového projektu po jeho realizaci v úplné podobě, s ohledem na proces intenzifikace, strukturních změn atd., lze pro ČSSR opatrně odhadovat řádově v miliardách Kčs ročně, nehledě na přímo nekvantifikovatelné efekty sociálně politické a kulturní.

(3) *Ve vztahu „prostředí — sociální subjekt — řízení“* se nachází další potenciál rozvoje kvality společenského řízení, a tím i rozvoje společnosti vůbec. Lidské životní prostředí — v celistvém, úplném a strukturně vyváženém pojetí — má specifickou významnou roli ve vývoji sociálního subjektu, počínaje rovinou mikrosvěta člověka — individua nebo různých sociálních skupin a vrstev a společnými, globálními problémy lidstva konče. Při hledání nové sociální dynamiky, cest k výraznějšímu zlepšování kvality života společnosti, můžeme nalézat značné potenciální zdroje rozvoje reálného socialismu v dokonalejším poznávání a respektování zákonitostí říditelnosti vývoje komplexu lidského prostředí a jeho různých součástí in specie a současně zmobilizovat a využít ke zdokonalení společenského řízení obrovskou sílu zpětnovazebního působení prostředí na sociální subjekt, jeho chování, pohyb, výkonost, spokojenost atd.

Přístup k řešení problémů přestavby, spojený mimo jiné se změnou postavení sociálního subjektu, jeho složek, rozložení práv, povinností, odpovědnosti, kulturnosti, dále změny ve způsobu a struktuře vytyčování a realizace cílů rozvoje, výrazně akcentuje *řízení nepřímé*, využívající možnosti navozování skladby určitých formotvorných faktorů prostředí se všemi složitými vazbami a dynamickými projevy svobodného, tvořivého individua v jeho sociální dimenzi, oproti direktivním, odlidštěným, vojensko-byrokratickým formám, aplikovaným zjednodušeně ve všech sférách života společnosti, formám, které

při jejich hypertrofickém, neadekvátním používání již dlouho brzdily kvalitativní rozvoj socialistické společnosti (a brzdí společenský rozvoj moderní společnosti vůbec).

Zabezpečení (4) *proinovačního, rozvojového charakteru společenskořídícího myšlení a chování sociálního subjektu* otevírá další potenciál společenského rozvoje, zejména v kontextu problematiky intenzifikace národního hospodářství a urychlení jeho rozvoje cestou uplatňování vědeckotechnického rozvoje revolučního charakteru. Nová kvalita ekonomického růstu a společenského rozvoje vůbec, opírající se o pokrokovou vědu a techniku, je neodmyslitelným atributem nové vyšší kvality reálného socialismu, o kterou aktuálně usilujeme cestou přestavby.

Potřeba nemechanistického, řekněme pracovní, sociogenetického přístupu ke včasnému formování, ne-li již plně dnešního, tedy bezpodmínečně perspektivního systému řízení společenského vývoje, se dotýká zejména oblasti socialistického podnikání, jehož dynamickým jádrem jsou inovační procesy (v neredukovaném a nezkresleném smyslu), v těsném kontextu s vývojem vědy, vzdělání, kultury, schopností a výkonnosti každého jednotlivce. Způsob života je imanentně spjat se způsobem řízení. Perspektivní (přínejmenším) jsou v tomto kontextu takové otázky, jako: přípustná míra kalkulovaného rizika, účelná kombinace exaktních a intuitivních metod při výkonných a řídicích činnostech, vazby vědomí individuálního, sociálních skupin a rozsáhlejších lidských spopolitostí a jejich utváření, rozvíjení předvídatosti až po moderní vizionářství, zvýšení soutěživosti, připuštění a dokonce podpora vícevariantních, paralelních, extrémních postupů a uvolňování dalších nových sociálních silově energetických momentů nejen v čistě hospodářském životě společnosti, jako je třeba sociálně dobře kontrolované navozování stavů přechodné nestability až chaosu (revoluce, heuristické procesy ve vědě, technice, řízení atp.) vedoucí k hledané nové vyšší stabilitě řízeného sociálního systému.

Klíčovým problémem se mi v této souvislosti jeví také vytvoření skutečně inteligentního autoregulačního subsystému, schopného mimo jiné včas a správně *rozpoznávat potřebu vlastního sebezdokonalení systému řízení* sociálních procesů. Při jeho řešení je potřebné vzít v úvahu existenci určité zákonitosti, kterou bych pracovní označil jako vývojovou triádu odcizení společenskořídícího „stroje“ jeho tvůrci a uživateli i objektu současně, tj. sociálnímu subjektu : 1. prostředky, nástroje, moc, plán, účetnictví, pravidla odměňování ap., tedy obecně formy řízení, jsou dobře vytvořeny za daných předpokladů a slouží smysluplným cílům; 2. prostředky se stávají znenáhla spíše samoučelem, vykazují jakýsi nezávislý samopohyb; 3. prostředky a postupy řízení se odcizují svým tvůrcům a uživatelům, kteří jim přestávají rozumět, ztrácejí schopnost je ovládat, až se tyto nakonec obrací proti nim samým jako jejich (v daném systému) nepřítel, a často přímo i zhoubce nejen původních cílů jejich používání, určení, ale dokonce jich samých, nebo přínejmenším podstatných částí sociálního subjektu.

Závěrem bych chtěl zdůraznit, že zejména v průsečíku zmíněných přístupů se objevují zcela přirozeně značně zajímavé podněty, a to jak v podobě předmětu sociologického, a z jeho pozic koordinovaného interdisciplinárního vědeckého výzkumu, tak v podobě přímo projektovatelných úloh zdokonalování společenskořídícího subsystému socialismu. Při podrobnějším pohledu je takovým neobyčejně slibným polem právě formování inovačních systémů a řízení inovačních procesů, kdy je nutno rozpoznávat a využívat znalosti o zákonitostech individuálního a sociálního chování zvláštní, převážně heuristicky orientované socioprofesionální složky sociálního subjektu a jeho typické interakce s prostředím v instituci, státě apod. adekvátního charakteru, a to vysloveně

v nestandardních, riskantních situacích a při nejasných, vzdálených cílech, komplikovaných vztazích mezi potřebami, očekáváním, odměnami, zvláštními aspiracemi v kolektivech podniků ap.

Ing. Petr Kunst, CSc.

Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha

ÚV KSSS přijalo usnesení „O zvýšení úlohy marxisticko-leninské sociologie při řešení základních sociálních problémů sovětské společnosti“*)

V usnesení je zdůrazněno, že k realizaci hlavních úkolů vytyčených v dokumentech XXVII. sjezdu strany a následujících zasedání ÚV KSSS v souvislosti s revoluční přestavbou, radikální ekonomickou reformou, s prosazením aktivní sociální politiky, všestranné demokratizace společnosti, s obnovením její duchovně mravní sféry je třeba posílit úlohu marxisticko-leninské sociologie při vědeckém zabezpečení přestavby, při řešení hlavních teoretických i politických problémů socialismu, při formování sociálně politického myšlení širokých mas pracujících. To vše kladě kvalitativně nové požadavky na rozvoj sociologie jako vědy, na využití výsledků sociologických výzkumů v řízení společenského dění.

ÚV KSSS soudí, že současný stav sociologie neodpovídá potřebám společnosti. Sociologie dosud nezaujímá odpovídající místo v tvořivém rozvoji marxisticko-leninského poznání společnosti, ve formování vědeckého světového názoru pracujících, při uskutečňování sociální politiky KSSS.

Úkolem je pozdvihnout marxisticko-leninskou sociologii na kvalitativně novou úroveň rozvoje, podstatně zvýšit teoretickou, metodologickou a metodickou úroveň vědeckých prací a zlepšit jejich využití v řízení a prognózování společenských procesů, při prohlubování demokratizace a gласnosti; uskutečnit řadu opatření zaměřených k zabezpečení komplexnosti a efektivity sociologických výzkumů, k vybudování sítě sociologických ústavů a center, ke zvýšení úlohy služeb sociálního rozvoje na závodech a v organizacích, k podstatnému rozšíření informační základny sociologie, k rozšíření ediční činnosti a zvýšení kvality sociologické literatury, ke zlepšení technického a finančního zabezpečení vědeckých prací.

Úsilí kolektivů sociologických pracovišť se musí soustředit na výzkum nejaktuálnějších a nejsložitějších problémů rozvoje sovětské společnosti. Jsou určeny základní směry sociologických výzkumů.

Akademie věd SSSR musí zabezpečit postupné vytváření systému vědeckých pracovišť sociologického zaměření — podle potřeb a kádrových možností. Institut sociologických výzkumů AV SSSR se přemění na Institut sociologie AV SSSR. Bude se zabývat základními teoretickými metodologickými a metodickými problémy sociologie, koordinací mezinárodních, všesvazových a mezioblastních sociologických výzkumů. Ministerstvo školství SSSR musí zajistit rozvoj sítě vědeckovýzkumných sociologických laboratoří ve školních zařízeních, a to na principech chozrasčotu.

Vzhledem k potřebám vyplývajícím ze zákona SSSR o státním podniku, o prioritě sociálního rozvoje pracovních kolektivů je nutné podstatně zlepšit sociologickou práci v odvětvích národního hospodářství i na závodech, rozšířit služby sociálního rozvoje při studiu motivace pracovní činnosti, hodnotových orientací a zájmů různých skupin pracujících, při rozvíjení socialistické demokracie a realizaci principů sociální spravedlnosti, pracovní a společensko-politické aktivity.

*) Přetištěno z Pravdy ze 12. 6. 1988, s. 1—2.